

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the **University of Silesia in Katowice**

Title: Znaczenie wyznaczników i wyróżników w badaniach krajobrazu

Author: Jerzy Nita

Citation style: Nita Jerzy. (2015). Znaczenie wyznaczników i wyróżników w badaniach krajobrazu. „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” (Nr 30, 2015, s. 59-70)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jerzy NITA

Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi
Sosnowiec, Polska
e-mail: jerzy.nita@us.edu.pl

ZNACZENIE WYZNACZNIKÓW I WYRÓŻNIKÓW W BADANIACH KRAJOBRAZU

THE IMPORTANCE OF THE DETERMINANTS AND DISCRIMINANTS IN THE LANDSCAPE RESEARCH

Słowa kluczowe: krajobraz, cechy charakterystyczne, wyróżnik, wyznacznik
Key words: *landscape, characteristic features, discriminant, determinant*

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza i ocena roli cech charakterystycznych, wyróżników i wyznaczników w klasyfikacji krajobrazu. Sprecyzowano znaczenie w/w terminów. Określono rolę wyróżników i wyznaczników w badaniach krajobrazu, a w szczególności w klasyfikacji i jego ocenie. Uzasadniono potrzebę wprowadzenia wyróżników i wyznaczników do badań krajobrazu, jako kategorii klasyfikacyjnych krajobrazów. Na koniec zwrócono uwagę na znaczenie naukowe i praktyczne zagadnień zaprezentowanych w publikacji.

Abstract

The purpose of this article is to analyze and evaluate the role of characteristic features, discriminants and landscape determinants in classification. The meaning of above-mentioned terms was also specified. Defined the role of discriminants and determinants in the research landscape, particularly in the classification and assessment. It was justified by the need to introduce discriminants and determinants to study the landscape, as a category classification landscapes. Finally discussed was the importance of scientific and practical meaning of issues presented in the publication.

WSTĘP

Inspiracją do niniejszego artykułu był opublikowany w 40 tomie *Problemów Ekologii Krajobrazu* artykuł pod tytułem "Rola cech charakterystycznych, wyróżników i wyznaczników krajobrazu w klasyfikacji i audycie krajobrazowym" (Myga-Piątek, Chmielewski, Solon, 2015: 177-187). W intencji autora artykuł, stanowi jego tematyczną kontynuację. W procesie identyfikacji i klasyfikacji krajobrazu terminy "wyznacznik" i "wyróżnik" oraz "identyfikator" spełniają bardzo istotną rolę. Ich znaczenie jest istotne także dla postrzegania indywidualnej tożsamości krajobrazu.

Celem podstawowym publikacji jest doprecyzowanie relacji wyróżnik – wyznacznik, które nie zawsze precyzyjnie są zestawiane w opracowaniach dotyczących krajobrazu.

W badaniach krajobrazu, podstawowe przyjmowane kryteria klasyfikacji mają specjalną wagę dla jego identyfikacji. Mówimy o cechach, elementach, czynnikach, atrybutach, dominantach, subdominantach, akcentach itp. Wynika z tego, że na podstawie zbioru różnych wyróżników krajobrazu szukamy wyznaczników i określamy jego pozycję, funkcję, rolę itp. Dokonujemy na tej podstawie jego identyfikacji. Krajobraz, szczególnie ten ujmowany w aspekcie fizjonomicznym, klasyfikujemy przez schematy dotyczące jego roli, funkcji i miejsca, a procedurę identyfikacji sprowadzamy do dopasowania do przyjmowanych schematów. Potwierdzenie tego można wskazać w typach współczesnych krajobrazów i stosowanych tam popularnych określeniach, np. krajobraz rolniczy (dostrzegamy obszary upraw, ale ich rodzaj jest nieistotny), krajobraz przemysłowy (dostrzegamy fabrykę, zakład przetwórstwa itp.), krajobraz dolinny (dolina rzeki, nie jest ważne co w niej występuje), krajobraz skałkowy (widzimy kilka ostańców górujących nad okolicą) itp. Potwierdzają to opinie, pojawiające się w wypowiedzi użytkowników języka „potocznego” – przeciętnych uczestników obcowania z krajobrazem (krajobraz miejski, nizinny rolniczy, z wiatrakami, itp.). W konsekwencji te pojedyncze cechy (identyfikatory¹ – wyróżniki), elementy i czynniki decydują o wartościowaniu krajobrazu i o randze przestrzeni, którą tymi cechami obdarzamy i określamy.

WYZNACZNIK – WYRÓŻNIK – WARTOŚĆ

Krajobraz, jest pojęciem wieloznacznym, bardzo trudnym do precyzyjnego określenia. Dyskusje nad jego definiowaniem toczą się od dawna i zapewne toczyć się będą dalej (Ostaszewska, 2002; Myga-Piątek, 2001, 2007, 2012, 2015; Szewczyk, 2007, Richling, Solon, 2011; Plit F., 2011; Sowińska, 2012; Nita, 2013). Krajobraz ma liczne

---

¹**Identyfikator** – oznacza w tym wypadku zestaw określeń używanych na cechy umożliwiające identyfikowanie w sposób jednoznaczny i trwały to, co identyfikuje i z czym jest powiązany. Jest to synonim do: atrybut, przymiot, właściwość, wyróżnik, parametr, dominanta, oznaka, znak, własność, istota, cecha, wizytówka itp. (na podstawie Szymczak (red.) 1981, 1994, Polański (red.) 2003, Czelakowska, 2012).

definicje, można go postrzegać w sensie praktycznym lub intuicyjnym, naukowym lub ideowym, w zależności od własnej bazy pojęciowej, wiedzy i sposobu widzenia otaczającego świata. Również niejednoznacznościami określeniami są pojęcia wyznaczników i wyróżników w badaniach krajobrazu (Myga-Piątek, Chmielewski, Solon, 2015). W krajobrazie nie istnieją w sposób obiektywny wyróżniki, wyznaczniki, ani identyfikatory, dopóki ich nie oznaczymy, nie wytypujemy, nie wybierzemy, nie wyeksponujemy lub nie dokonamy jakiegoś indeksowania, wartościowania, rangowania. Definicja, opis, określenie krajobrazu jest interpretacją badacza/obserwatora. Mówimy – "krajobraz o dużej wartości" – bo dostrzegamy w nim cechy, które zwyczajowo lub specjalistycznie uznajemy za wartościowe, np. w danym obszarze istnieje unikatowy obiekt zabytkowy, lub przeciwnie – oceniamy krajobraz jako mało wartościowy, ponieważ nie dostrzegamy w nim lub nie chcemy (nie potrafimy) dostrzegać, cech wartościowych, np. jest "tylko" monotonna łąka.

Kwestia wartości w krajobrazie oraz to, czy przypisywana jest ona obiektom, przedmiotom, zjawiskom, w sposób zobiektywizowany, niezależnie od podmiotowej oceny, czy subiektywnie, wyrażając partykularne i uwarunkowane różnymi okolicznościami postawy grup lub jednostek – tzw. relatywizm w krajobrazie (Zieliński, 2010), ma fundamentalne znaczenie dla jego definiowania. Wartość stanowiła i stanowi przedmiot zainteresowania wielu myślicieli, od Sokratesa i Platona po polskich badaczy m.in. Ingardena, Kotarbińskiego, Tatarkiewicza i inni (Tischner, 1982). Wartość, ranga, jest dla krajobrazu jedną z podstawowych kategorii filozoficznych, istotna zwłaszcza w nauce o etyce, estetyce, antropologii, a poza filozofią np. w religii i teologii, psychologii, socjologii, etnologii, teorii kultury itp. (Wojnowski, red., 2001-2005). Pojęcie wartości przenosimy na krajobraz w sposób mniej lub bardziej świadomy, ale jest obecna zawsze, zwłaszcza w badaniach utylitarnych np. w przypadku wprowadzanego ustawą (Dz. U. 2015, poz. 774) audytu krajobrazu (Chmielewski, Myga-Piątek, Solon, 2015; Solon, 2013; Solon i in., 2014, 2015). Oznacza że, krajobraz na gruncie danego zespołu poglądów jest cenny i godny podkreślenia, oznaczenia, wyróżnienia i stanowi, winien stanowić, przedmiot troski oraz cel ludzkich działań (np. dla poprawy jego wartości). Określenie wartości stanowi kryterium postępowania człowieka również w stosunku do krajobrazu (Litwin i in., 2009). Pojęcie wartości może być odniesione m.in. do idei, osób, rzeczy, sytuacji, zjawisk itp. (Kotarbiński, 1929; Ingarden, 1987; Tatarkiewicz, 1960), ale również krajobrazu. Może istnieć samodzielnie bądź wchodzić w skład większego systemu; może dotyczyć klasy, rodzaju, gatunku krajobrazu. W zależności od podejścia i kryteriów osoby wartościującej krajobraz, jego wartości dzieli się na estetyczne, religijne, kulturowe, itp. Coraz większa presja społeczna na przestrzeń sprawia, że współcześnie niektórzy z badaczy przedstawili wartość krajobrazu jako policzalną wartość ekonomiczną (Kupidura i in., 2012; Bajerowski i in., 2000, 2007). Przy badaniach krajobrazu, mówi się też o wartościach niższych i wyższych, materialnych i duchowych, co zwykle łączy się z ich hierarchizowaniem (Myga-Piątek, 2007; 2012; Affek, 2011; Litwin, Piech, 2013). Takie postępowanie można akceptować w przypadku oceny krajobrazu według przyjętej jednej grupy cech, albo w przypadku relacji wyróżnik –

wyznacznik, przypisując im zróżnicowane oceny, walory (Litwin i in., 2009). Według niektórych badaczy przyjmowanie wartości w krajobrazie zależy od metod oceny oraz od osoby oceniającej (Stephenson, 2008). Bardzo często nadmierna sformalizowana ocena (a ta może mieć miejsce w audycie krajobrazowym), z zastosowaniem z góry założonych szablonowych kryteriów może wypaczać lub fałszować ocenę krajobrazu. Z reguły nadmiernie uwypuklamy cechy, które są nam bliższe w postrzeganiu krajobrazu albo te, których w nim szukamy np. rzadkie obiekty (np. zabytkowe), dominujące kolory (np. formacje skalne w barwach czerwonych), monotone w postrzeganiu (np. powierzchnie wód), itp. Problem oceny krajobrazu na podstawie wytypowanych cech można próbować rozwiązywać tak samo jak w filozofii spór o uniwersalia (Ingarden, 1970, McMullin 1999, Sagan 2000). Przy mnogości ocen krajobrazu, oprócz poglądów skrajnych (obiektywnych i subiektywnych), będą pojawiać się stanowiska pośrednie, dające w ocenie wypadkową zarówno obiektywnych cech przedmiotu jak i subiektywnych sądów na jego temat. Wartościowanie krajobrazu jest efektem mimowolnego łączenia założonego obiektywizmu – wynikającego z coraz bardziej wyrafinowanych narzędzi i metod badawczych oraz subiektywizmu – wynikającego z indywidualnej percepcji badacza. Cech tych nie są także pozbawione, wyszukiwane przez badaczy wyróżniki i budowane na nich wyznaczniki krajobrazu.

WYZNACZNIK – WYRÓŻNIK, RELACJE I DEFINICJE

Rozpatrując znaczenie wyznaczników i wyróżników w badaniach krajobrazu nie sposób pominąć podstawowych definicji i określeń, zarówno w znaczeniu naukowym jak i potocznym oraz relacji, które je łączą, w tym podobieństw i różnic w ich postrzeganiu wraz z ich wpływem na badania krajobrazu.

W definicjach słownikowych (Doroszewski (red.), 1969; Szymczak, (red.) 1981; 1994; Czelakowska, 2012), w zakresie nauk ścisłych **wyznacznik** jest to wyróżnik, za pomocą którego definiuje się reguły istnienia i liczby rozwiązań układu algebraicznych równań liniowych itp. W pozostałym znaczeniu – **wyznacznik** określa, wskazuje na coś, wyznacza. Wyrazami bliskoznacznymi (Polański (red.), 2003; Bańko (red.), 2011) wobec wyznacznika są: kryterium, miara, probierz, oznaka, przejaw, zwiastun, sprawdzian, znaczenie, ranga, rola, zasługa, doniosłość, ważność, ważkość, waga, istotność, przełomowość, jakość, marka, gatunek, renoma itp. Pojawia się tutaj szereg synonimów odnoszących się również do pojęcia **wartości**, gdyż inaczej oznacza ona atut, pozytyw, walor, zaletę, cenę, ideał, wzór itp. Z określeń tych wynika, że reprezentacja pewnej **wartości**, jest **wyznacznikiem** omawianego zjawiska, obiektu czy nawet przestrzeni.

Z powyższego wynika, że **wyznacznik** oraz **wyróżnik** często występują w różnych analizach krajobrazowych (świadomie lub nie), zwłaszcza wtedy, gdy podejmujemy się opisywania, rangowania, wartościowania, a przede wszystkim definiowania otaczającego krajobrazu (np. wszelkie opracowania waloryzacji krajobrazu).

Wyznaczniki – są zbiorem cech, elementów (wyróżników), za pomocą których budujemy model do kategoryzacji rzeczywistości, obraz, wzorzec uproszczeń, schemat do porównań. Budowa modelu pojęciowego, jest to cel poszukiwań. W konsekwencji, na jego podstawie, wprowadzone zostają procedury podziałów na grupy, regiony, typy (podtypy) krajobrazu. W opracowaniach krajobrazu, np. waloryzacyjnych wskazujemy jego wyróżniki, np. zabytki (i budujemy uproszczenia, np. stary kościół = zabytek = obszar zabytkowy), lub szukamy pojedynczych obiektów, np. dużych drzew (drzewa zabytkowe = pomniki = obszar chroniony np. rezerwat). Szukamy cech rzadkich, opieramy się przy tym na już uznanych wartościach i nazywamy je. Wartości, które stanowiłyby jakiś wyróżnik naturalny – realny lub sztuczny – wymyślony (pojedyncze skałki, doliny, obszar parku, rezerwatu itp.), w konsekwencji służą do wyznaczania (określania wyznaczników) i rodzajów (typów) krajobrazów.

Według określeń słownikowych (Doroszewski (red.), 1969; Szymczak (red.), 1981; 1994; Czelakowska, 2012), "wyróżnik" to: "cecha odróżniająca jedną rzecz od innych", "liczba określająca charakter i wartości liczbowe rozwiązań danego równania."

Wyróżnik w większości różnych definicji określany jest jako cecha, atrybut, w naukach z zakresu filozofii jest postrzegany jako podstawowa cecha przedmiotu, bez której nie mógłby on istnieć lub byłby nie do pomyślenia, co można wprost przenieść na badania o krajobrazie. Jest tu elementem odróżniającym, dominantą, subdominantą akcentem. Tak więc wyróżnik i wyznacznik istnieje w naszych wyobrażeniach o rzeczywistości (o krajobrazie) a nie w samej rzeczywistości. To my go kreujemy na potrzeby szczegółowych badań i waloryzacji krajobrazu.

Aby przybliżyć istotę tego, czym jest wyróżnik dla sposobów analizy krajobrazu, należy w tym kontekście prześledzić definicję **cechy, właściwości, atrybutu oraz dominanty**, a także określić czym jest dla opisu rzeczywistości nas otaczającej, dla wyróżniania typów, gatunków, rodzajów krajobrazu.

Cecha (na podstawie – słowników języka polskiego, Doroszewski (red.) 1969; Szymczak (red.), 1981; 1994; Czelakowska, 2012) ma kilka znaczeń: m.in. jest to "element odróżniający lub charakteryzujący istoty żywe lub przedmioty, ich czynności i stany oraz zjawiska"; "znak umieszczony na przedmiocie", "niesamodzielny składnik rzeczy, dający się w niej wyróżnić tylko w drodze analizy myślowej" lub "oznaczenie na mapie położenia jakiegoś punktu". W tych czterech odniesieniach, analogia do badań krajobrazu jest bardzo wyraźna i ważna. Cecha pojawia się na oznaczenia elementu wyróżniającego rodzaj krajobrazu, jako wyróżnik identyfikujący krajobraz, jako składnik krajobrazu istniejący w naszym umyśle oraz jako element, oznaczenia na mapie typu czy podtypu krajobrazu.

Na podobnej podstawie porównań do definicji i określeń z zakresu matematyki, biologii, filozofii, językoznawstwa itp., można wprowadzić odniesienia do cech dominujących w krajobrazie jako cechy diagnostycznej – klasyfikacyjnej wyróżniającej

daną klasę, rodzaj, gatunek lub grupę, typ, podtyp² – jako cechy dominującej, czyli najistotniejszej, górującej nad innymi cechami, tej o największej wadze. Jest to cecha dystynktywna, cecha konieczna do identyfikacji jednostki krajobrazowej. Dla niektórych opracowań cecha jako wyróżnik jest po prostu identyfikatorem np. „w rozpatrywanej przestrzeni wiejskiej” (Niedźwiecka-Filipiak, 2009, 2012).

Drugim pojęciem jest **właściwość** (*na podstawie – słowników języka polskiego*, Doroszewski (red.), 1969; Szymczak (red.), 1981; 1994; Czelakowska, 2012):

W ujęciu *przedmiotowym* jest to coś charakterystycznego dla danej klasy, rodzaju, gatunku lub grupy, typu, podtypu krajobrazu lub przestrzeni, którą wyróżniamy, a następnie wyznaczamy. Pod względem *językowym* jest to cecha tego, co właściwe, odpowiednie dla danego wyróżnionego krajobrazu. W ujęciu *przestrzennym* jest to zakres, obszar, dla którego ta właściwość jest diagnostyczna, podlega określonemu schematowi postrzegania i uznana jest za wyznacznik.

Z kolei **atrybut** (*na podstawie – słowników języka polskiego*, Doroszewski (red.), 1969; Szymczak (red.), 1981; 1994; Czelakowska, 2012), definiowany jest w sensie ideologii (*filoz.*) jako "podstawowa cecha przedmiotu, bez której nie mógłby on istnieć lub byłby nie do pomyślenia", czyli wyróżnik (lub ich zbiór) dla danej klasy, rodzaju, gatunku lub grupy, typu, podtypu krajobrazu, który wyznaczamy. Pod względem *językowym* jest to "cecha jakiejś rzeczy, przestrzeni lub zjawiska wyróżniająca je spośród innych", czyli cecha dla danej klasy, rodzaju, gatunku lub grupy, typu, podtypu krajobrazu. W ujęciu *przedmiotowym* atrybut stanowi "obiekt o charakterze symbolicznym", ściśle związany z danym modelem lub rodzajem krajobrazu, mający swoje wyróżniki zestawione w wyznacznik.

Dominanta – to w sensie krajobrazowym przede wszystkim jego wyróżniki, cecha wyróżniająca (lub cechy), motyw przewodni, główny element przyjęty w danym wyznaczniku.

Podsumowując rozważania na temat definicji i relacji wyznacznik-wyróżnik, należy stwierdzić, że **wyznacznik** dla badań krajobrazu jest również tym, co określa, wskazuje na coś, co wyróżnia lub jest zbiorem wyróżników, za pomocą których definiuje się krajobraz danego miejsca lub fragment przestrzeni, dla której jest on cechą, atrybutem, wartością itp. Z takiego pojmowania istoty wyznacznika dla krajobrazu wynika, że jest on w schematycznym modelu myślowym o krajobrazie, zbiorem wyróżników określających daną przestrzeń i przyporządkowującej jej umowne granice.

---

² W zależności od przyjętych podziałów, np. klasyfikacji krajobrazów naturalnych Polski wg A. Richlinga i A. Dąbrowskiego (1995) to klasy, rodzaje, gatunki krajobrazu lub propozycji aktualnej typologii krajobrazów wg T.J. Chmielewskiego, U. Mygi-Piątek, J. Solona (2015) to grupy, typy i podtypy.

CECHY CHARAKTERYSTYCZNE W IDENTYFIKACJI KRAJOBRAZU, WYRÓŻNIKI ORAZ WYZNACZNIKI

W przypadku podejmowania tytułowego zagadnienia trzeba uściślić pojęcia tożsamości i identyfikacji krajobrazu przez wyróżniki i wyznaczniki. Są to podstawowe składniki identyfikacji krajobrazu, to one narzucają rolę i jego funkcję oraz powiązania do odniesienia kulturowego w tożsamości człowieka i miejsca. Zagadnienie wyróżnika i wyznacznika w krajobrazie oraz kształtowanej na tej podstawie jego tożsamości, jest również niezmiernie istotne z punktu widzenia przedstawiania krajobrazu na mapie lub schematycznym wpasowaniu go w bazy danych GIS. Kartograficzna synteza wymaga wyróżnika i wyznacznika, jednoznacznie określającego typ krajobrazu na podstawie jego składowych (Pietrzak, 1998). Dla mapy najważniejsze są kryteria typologii, na podstawie cech, elementów, czynników oraz funkcji. Konstrukcja mapy wymaga typologii, ale również granic³ (Widacki, 1981; Plit J., 2006a; Solon, 2008; Myga-Piątek, Nita, 2006; Kulczyk, 2010), co wydaje się w przypadku krajobrazu jeszcze trudniejsze. Do sformalizowania granic, potrzebne są materiały podstawowe, mapy topograficzne, mapy tematyczne, ortofotomapy, a także wybór metod badawczych do wykonania analiz i syntez. To wszystko musi pozwolić na określenie jednostek krajobrazowych i na ich kartograficzną delimitację (Plit F. 2011). Wyznaczanie typów krajobrazów i granic jest stosunkowo proste przy małych poligonach, gdzie mamy jednoznaczne wyróżniki. Problem komplikuje się w przypadku dużego stopnia generalizacji, dla dużych poligonów i mnogości wyznaczników, zbudowanych na podstawie licznych wyróżników. Współcześnie problem stawiania granic kartograficznych w krajobrazie jest najistotniejszy (Zalewski, 2006). W krajobrazie bowiem rzadko występują ostre granice, dominują rozległe strefy przejściowe (Myga-Piątek, Nita, 2006; Plit J., 2006b; Solon, 2006; Wojciechowski, 2006), w których mieszają się jego wyróżniki. Trudności w ustaleniu granic sprawiają, że niektórzy badacze sięgają po już istniejące granice naturalne lub nawet administracyjne albo budują różne formy geometryczne opisujące jednostki krajobrazowe, ponieważ nie zawsze da się logicznie wprowadzić poprawną granicę (Zalewski, 2006; Awramiuk-Godun, Iwańczak, 2015). W praktyce zaś, jeżeli nawet mamy w krajobrazie wyraźne kontrastowe granice, jednoznaczne wyróżniki czy wyznaczniki, to i tak postawienie granicy ich wpływu na wydzieloną jednostkę krajobrazową pozostaje najczęściej kwestą intuicyjną.

Przenosząc dyskusję o identyfikacji i wartości krajobrazu na zakres schematów, które budujemy przez wyróżniki i wyznaczniki, dzięki nim pojawia się zbiór cech, po które najczęściej sięgamy w jego opisie i klasyfikacji. Wyróżnik krajobrazu to jego atrybut lub podstawowa cecha, bez której trudno go wyodrębnić, czyli element odróżniający, w tym dominanta, subdominanta, akcent itp. W krajobrazie jego elementy i obiekty istnieją w zasadzie obiektywnie, wyróżniki nie. Wyróżniki w krajobrazie cechuje różny

---

³Dla wyznaczenia kartograficznego granic w krajobrazie natrafiamy na „paradoks granicy” dla wyznaczników, wyróżników czy dominanty nie ma granic ściśle określonych, jest tylko strefa, w której je postrzegamy czy uznajemy, oznaczamy, przyjmujemy z całą subiektywnością tego procesu.

stopień ich konkretności, będący wyrazem minimalizowania subiektywności postrzegania na rzecz coraz większej obiektywności. I tak przykładowo wyróżniki dla krajobrazu budujemy z obserwacji dotyczących:

- **koloru pokrycia terenu** np. jasny-ciemny, jaskrawy-stonowany, itp.
- **kształtu form** np. geometryczny – regularny, prostokątny – porządkujący, geometryzujący przestrzeń, itp.
- **zajmowania przestrzeni**, np. obiekt duży, mały
- **układu geometrycznego w przestrzeni** – pionowy, poziomy, itp.
- **kontrastu przestrzennego**, np. granica woda – łąd, las – łąka, itp.
- **obiektów i ich zbiorów** – zabytek, (np. drewniana chata – dążenie od pojedynczego obiektu do mnogości czyli np. skansen), las (pojedyncze drzewo – dążenie las)
- **zjawisk i procesów** – np. obszar aktywności wulkanicznej, stopnia erozji rzeki, zmian powodziowych, itp.
- **tworów** (modeli-yeti⁴), np. PN – Park Narodowy, R – rezerwat – PK – Park Krajobrazowy, S- stanowisko, ON – Obszar Natura, itp.

PODSUMOWANIE

Wyróżniki i wyznaczniki nie istnieją obiektywnie, są tworem naszego umysłu, naszej wyobraźni. W badaniach nad krajobrazem „wypełniające” go obiekty istnieją niezależnie od rangi, znaczenia, wartości, gdyż te nadaje mu obserwator. Do uznania obiektu za wartościowy, istotny, ważny, stanowiący wyróżnik, czy pełniący rolę wyznacznika, musi wystąpić podmiot oceniający. To obserwator (badacz krajobrazu) nadaje określoną rangę dla wyróżników i wyznaczników krajobrazu. Badacze krajobrazu przypisują im różną rolę, pozycję, znaczenie i z większą lub mniejszą poprawnością uzasadniają swój wybór. Taka procedura jest coraz bardziej powszechna a wręcz konieczna, zwłaszcza w przypadku praktycznych opracowań (np. audyt krajobrazu). Umożliwia identyfikację i przynależność typologiczną krajobrazu na poziomie niższym od mikroregionów fizycznogeograficznych, czyli na poziomie krajobrazów lokalnych, o czym piszą U. Myga-Piątek, T. Chmielewski, J. Solon (2015). Na poziomie krajobrazów lokalnych (subregion, mikroregion) rola wyróżników i wyznaczników jest stosunkowo prosta i dość oczywista. Często jeden charakterystyczny obiekt, cecha, zjawisko przesądza decyzję o identyfikacji czy klasyfikacji. Zupełnie inaczej problem ten pojawia się na poziomie wyższym (mezoregion, makroregion, itp.), przy mnogości wyróżników i wyznaczników. Jednak na wyższych poziomach organizacji jednostek krajobrazu, potrzeba taka istnieje również, ponieważ w krajobrazie wyznaczniki i wyróżniki są niezależne od poziomu jego organizacji czy oceny. W każdym krajobrazie i na każdym stopniu jego hierarchii można

---

⁴Modele yeti – ogólne określanie przez autora czegoś co wszyscy doceniają w krajobrazie (np. w ocenach audytowych), co pozostawia piętno na naszym postrzeganiu krajobrazu, jego ocenie, wartości, a co tak naprawdę w krajobrazie nie istnieje (wszyscy o tym wiedzą, nikt nie widział i nie zobaczy); np. granice PN, R, PK, S, Obszar natura 2000.

określić bardzo wiele różnych cech, właściwości, atrybutów, a te które decydują lub są najistotniejsze dla jego oceny i klasyfikacji stanowią jego wyróżniki i wyznaczniki. Zwrócenie na nie uwagi ma ogromne znaczenie aplikacyjne, ale również naukowe (Myga-Piątek i in., 2015). Ma też obecnie szczególne znaczenie w kontekście potencjalnych opracowań na potrzeby audytu krajobrazowego (Solon i in. 2014, 2015; Chmielewski, Myga-Piątek, Solon, 2015; Myga-Piątek i in. 2015). Wspomniani autorzy piszą o istotności cech (właśnie identyfikatorów czy wyróżników) charakterystycznych dla krajobrazu uznając, że odnoszą się zarówno do porządku typologicznego jak i regionalnego, „obejmują te cechy (obiekty, procesy i ich właściwości), których obecność jest powszechna w danym typie (regionie) i wynika bezpośrednio z kryteriów wyróżniania danego regionu lub typu (podtypu) krajobrazu”. Kryteria wyróżniania tworzą więc wyznacznik krajobrazu. Na potrzeby audytu krajobrazowego będzie wymagane posługiwanie się precyzyjnym zestawem określeń, jasno zdefiniowanych, pozwalających wybrać cechy definiujące (wyznaczające) charakterystyczne i szczególne (wyróżniające) krajobraz. Dlatego, ważne jest również jednoznaczne określanie co jest wyróżnikiem dla danego krajobrazu, a co wyznacza go do przynależności do określonego typu, rodzaju, gatunku czy grupy.

LITERATURA

- Affek A., 2011: Wartości krajobrazu opuszczonego przez ludność na przykładzie byłej Rusińskiej wsi Borysławka. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 15: 148-160.
- Awramiuk-Godun A., Iwańczak B., 2015: Wizualizacja kartograficzna krajobrazu pogranicza kulturowego – źródła i metody. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 27: 95-108.
- Bajerowski T., Biłozor A., Cieślak I., Sanetra A., Szczepańska A., 2007: Ocena i wycena krajobrazu, Wyd. Educaterra, Olsztyn: 30-59.
- Bajerowski T., Senetra A., Szczepańska A., 2000: Wycena krajobrazu. Rynkowe aspekty oceny i waloryzacji krajobrazu. Wyd. UWM w Olsztynie, Educaterra, Olsztyn.
- Bańko M., (red.), 2011: Wielki Słownik Wyrazów Bliskoznacznych, Warszawa, PWN, także na stronie <http://sjp.pwn.pl/>.
- Chmielewski T.J., Myga-Piątek U., Solon J., 2015: Typologia aktualnych krajobrazów Polski. Przegląd Geograficzny, 87, 3: 377-408.
- Czelakowska A., 2012: Wielki słownik języka polskiego PAN jako słownik elektroniczny, „Język Polski”, (<http://sjp.pwn.pl/>).
- Doroszewski W., (red.) 1969: Słownik języka polskiego, W., t. 1-11, 1958-1969, Warszawa, PWN, także na stronie <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/>.
- Ingarden R., 1970: Czego nie wiemy o wartościach [w:] R. Ingarden, Studia z estetyki, t. 3, PWN, Warszawa.
- Ingarden R., 1987: Spór o istnienie świata (tom 1-2). Warszawa, PWN.
- Kotarbiński T., 1929: Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk Lwów: Ossolineum.

- Kulczyk S., 2010: Ginące krajobrazy a turystyka – wzajemne korzyści czy konflikty? [w:] Studium krajobrazowe a granice krajobrazu (red.): D. Chylińska, J. Łach, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki. UW, Wrocław: 43-51.
- Kupidura A., Kupidura P., Łuczewski M., 2012: Wartość krajobrazu, Rozwój przestrzeni obszarów wiejskich. Warszawa. PWN.
- Litwin U., Bacior S., Piech I., 2009: Metodyka waloryzacji i oceny krajobrazu, Uniw. Roln. w Krakowie: 14-25.
- Litwin U., Piech I., 2013: Wpływ planowania przestrzennego na wartość krajobrazu na przykładzie „strefy przemysłowej” wsi Morzychna. Infrastruktura I Ekologia Terenów Wiejskich. Nr 2/II/2013, PAN, o. w Krakowie: 51-61, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi.
- McMullin E., 1999: Wartości w nauce, Zagadnienia Filozoficzne w Nauce, XXIV: 7-25.
- Myga-Piątek U., 2001: Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych, Przegląd Geograficzny, t. 73: 1.2: 163-176.
- Myga-Piątek U., 2007: Kryteria i metody oceny krajobrazu kulturowego w procesie planowania przestrzennego na tle obowiązujących procedur prawnych [w:] Waloryzacja środowiska przyrodniczego w planowaniu przestrzennym (red.): M. Kistowski, B. Korwel-Lejkowska 2007, Gdańsk-Warszawa: 101-110.
- Myga-Piątek U., 2012: Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice: 406 ss.
- Myga-Piątek U., 2015: Pamięć krajobrazu – zapis dziejów w przestrzeni. Studia Geohistorica, Nr 3: 31-47.
- Myga-Piątek U., Nita J. 2006: Granice w krajobrazach antropogenicznie przekształconych, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 5: 196-206.
- Myga-Piątek U., Chmielewski T.J., Solon J., 2015: Rola cech charakterystycznych, wyróżników i wyznaczników krajobrazu w klasyfikacji i audycie krajobrazowym. Problemy Ekologii Krajobrazu, T. XL, Klasyfikacje i oceny krajobrazów Polski drugiej dekady XXI w. (red. T. Chmielewski): 177-187.
- Myga-Piątek U., Nita J., Pukowiec K., Sobala M., Żemła-Siesicka A., Dzikowska P., 2015: Sporządzenie audytu krajobrazowego – testowanie metodyki identyfikacji i oceny krajobrazu. Raport dla Ministerstwa Środowiska; opracowanie niepublikowane.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2009: Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Monografie LXXV; Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu: 1-228.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2012: Wyróżniki dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich, Architektura Krajobrazu 2: 38-48.
- Nita J., 2013: Zmiany w krajobrazie powstałe w wyniku działalności górnictwa surowców skalnych na obszarze Wyżyn Środkowopolskich. Uniwersytet Śląski, Katowice, 185.
- Ostaszewska K., 2002: Geografia krajobrazu. Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa: 1-277.

- Pietrzak M., 1998: Syntezy krajobrazowe – założenia, problemy, zastosowania, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 168 ss.
- Plit F., 2011: Krajobraz kulturowy. Czym jest? Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa: 111.
- Plit J., 2006a: Analiza historyczna jako źródło informacji o środowisku przyrodniczym [w:] Regionalne Studia Ekologiczno-Krajobrazowe (red.): A. Richling, B. Stojek, M. Strzyż, I. Szumacher, A. Świercz, Probl. Ekol. Krajobr., 16, 1: 217-227.
- Plit J. 2006b: Granica krajobrazów kulturowych i ich trwałość, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 5, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec: 55-64.
- Polański E. (red.), 2003: Wielki słownik ortograficzny języka polskiego PWN z zasadami pisowni i interpunkcji, Warszawa; także na stronie <http://so.pwn.pl/>
- Richling A., Dąbrowski A., 1995: Mapa typów krajobrazów naturalnych Polski, Atlas Rzeczypospolitej Polski, Ark. 53.1. PAN.
- Richling A., Solon J., 2011: Ekologia krajobrazu, PWN, Warszawa: 1-464.
- Sagan I., 2000: Metodologiczne dylematy współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej. Studia Regionalne i Lokalne, 2: 5-19.
- Słownik języka polskiego (<http://sjp.pwn.pl/slowniki/wyroznicnik/html>)
- Solon J., 2013: Wybrane podejścia do typologii krajobrazu w Polsce i ich przydatność dla implementacji Europejskiej Konwencji Krajobrazowej [w:] Identyfikacja i waloryzacja krajobrazów – wdrażanie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, Warszawa 2013: 17-25.
- Solon J., 2006: Granica mozaiki krajobrazowej a granica kulturowa, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego: 64-72.
- Solon J., 2008: Przegląd wybranych podejść do typologii krajobrazu, Problemy Ekologii Krajobrazu, 20: 25-33.
- Solon J., Chmielewski T.J., Myga-Piątek U. 2015: Identyfikacja i ocena krajobrazów Polski – etapy i metody postępowania w toku audytu krajobrazowego w województwach [w:] Chmielewski T.J. red. Klasyfikacje i oceny krajobrazów Polski drugiej dekady XXI wieku. Problemy Ekologii Krajobrazu, Tom XL.
- Solon J., Plit J., Kistowski M., Milewski P., 2014: Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia. PAN, Warszawa: 104.
- Sowińska B., 2012: Kształtowanie tożsamości krajobrazów sakralnych. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 17: 78-95.
- Stephenson J., 2008: The Cultural Values Model: An integrated approach to values in landscapes. Landscape and Urban Planning. Vol. 84, Issue 2: 127-139
- Szewczyk J. 2007: Regionalizm w teorii i praktyce architektonicznej. Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. PAN O/Lublin, nr III: 84-94.
- Szymczaka M. (red.), 1981: Słownik Języka Polskiego, T 1-3. PWN, Warszawa.
- Szymczaka M. (red.), 1994: Słownik Języka Polskiego, T 1-3. PWN, Warszawa.
- Tatarkiewicz W., 1960: Historia estetyki (tom 1-2). Warszawa, PWN.
- Tischner J. 1982: Myślenie według wartości, Warszawa, PWN.
- Widacki W., 1981: Klasyfikacja granic geokompleksów, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne 53, Kraków: 19-26

- Wojciechowski K.H., 2006: Typ i ewolucja granic w krajobrazie kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 5: 25-36.
- Wojnowski J., i inni (red. nacz.), 2001-2005: Wielka encyklopedia 30 T., Warszawa, PWN.
- Zalewski W., 2006: Z problematyki prezentacji granic na mapach, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 5: 72-85.
- Zieliński J., 2010: Relatywizm w krajobrazie pometafizycznym. Relatywizm w procesie strukturywania świata i systemu. Studia Ełckie nr 12: 113-128. Muzeum Historii Polski.